

УДК 310.16

DOI: 10.31359/2411-5584-2018-34-3-80

I. А. ВОВК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: vovk_iryana@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9945-6088>

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА І ЕКОНОМІКА: ПОШУК ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ¹

У статті авторка розглядає питання співвідношення верховенства права і економіки. Досліджується конвенційне для юридичної і політичної наук нормативне розуміння верховенства права як стану держави, за якого обмежено державне свавілля і забезпечені права людини, в аспекті потреб економічних досліджень і вимірювання верховенства права. Доводиться, що верховенство права має охоплювати й інститути обмеження влади впливових недержавних суб'єктів, зокрема, і носіїв економічної влади. Для цього автор розрізняє вертикальний і горизонтальний виміри верховенства права. Пропонується бачення зв'язку верховенства права й економічного розвитку як взаємопов'язаних, але не тотожних явищ і процесів. Крім того, авторка наголошує, що спроби включення до поняття верховенства права механізмів розвитку ринкової економіки (наприклад, «Вашингтонський консенсус») є необґрунтованими.

Ключові слова: економіка, право, верховенство права, державна влада, економічна влада, економічні відносини.

JEL Classification: A10, A13, K4, K10.

Постановка проблеми. У цій статті ми продовжуємо спроби пошуку взаємозв'язків між правом і економікою як соціальними системами, що провадили вже у попередніх роботах [1–3]. Цього разу увагу буде приділено ключовій для сучасної юридичної, а так само політичної науки категорії –

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961).

© Вовк І. А., 2018. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

верховенству права. Верховенство права, поряд із демократією і правами людини, є однією з основ європейських правопорядків (ст. 2 Договору про Європейський Союз [4]). У багатьох дослідженнях верховенство права пов'язується з економічним розвитком, а його відсутність зі стагнацією і занепадом [5, с. 1]. Як приклад першого наводять північноатлантичні ліберальні демократії та «азійських тигрів», як приклади другого – Північну Корею, авторитарні режими Близького Сходу, СРСР тощо. У численних вимірюваннях верховенства права (World Justice Project, індикатори ефективного урядування Світового банку, індикатори ООН тощо) використовуються показники, які мають економічний або економіко-юридичний зміст (захист прав власності, вплив корупції на бізнес, витрати бізнесу, пов'язані зі злочинністю тощо).

Водночас такому баченню бракує концептуалізації, адже при спробі узагальнити це бачення до рівня певної теорії стає очевидною його внутрішня суперечливість. Як бути з країнами, в яких порівняно з іншими державами регіону забезпечено достатньо високий економічний розвиток, і при цьому наявні очевидні проблеми з верховенством права (наприклад, Туреччина або Білорусь)? Чи справді економічне зростання й інститути ринкової економіки є складовими верховенства права? Дійсно, у більшості країн з високим рівнем ВВП на душу населення усе гаразд з верховенством права. Проте є сумнів, що ці явища справді утворюють одне ціле, а не є двома тією чи іншою мірою пов'язаними тенденціями. Зрозуміло, що окреслені проблеми є предметом окремого великого дослідження, але у межах цієї статті ми спробуємо запропонувати декілька тверджень, які можуть бути використані (і перевірені) під час такого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Література з верховенства права є дуже широкою. Серед інших авторів, чії праці використовувались під час написання цієї статті, варто відмітити Т. Аллена, Т. Бингема, Д. Вовка, Дж. Волдрена, П. Гаудера, М. Козюбру, М. Крігера, Д. Лученка, С. Максимова, О. Петришина, С. Погребняка, Б. Таманагу. Окремо варто відзначити як класичні, так і сучасні роботи, в яких здійснюється економічний аналіз права і верховенства права. Йдеться, зокрема, про праці Г. Беккера, Ф. Гаєка, О. Гриценко, Р. Елліксона, М. Олсона, Р. Познера тощо.

Формулювання цілей. Стаття має на меті дослідити економічний зміст концепції верховенства права, зокрема, і в аспекті застосування економічних показників при вимірюванні верховенства права. Ми розглянемо три блоки питань: 1) чи відповідає конвенційне розуміння верховенства права як обмеження державної влади і гарантування прав людини потребам дослідження зв'язків між верховенством права й економікою; 2) чи має вимірювання верховенства права охоплювати й недержавну владу, зокрема, в аспекті діяльності транснаціональних корпорацій; 3) чи становлять показники розвитку ринко-

вої економіки складовими поняття, а, відповідно, і вимірювання верховенства права.

Виклад основного матеріалу. Науковцями запропоновано незліченну кількість розумінь верховенства права [5–9], через що Дж. Волдрон називає це поняття «сутнісно спірним» [10, с. 134]. У цілому майже всі підходи, запропоновані у вітчизняній літературі, відповідають думці Б. Таманаги про те, що верховенство права виражає дві ідеї – обмеження свавілля державної влади й гарантування прав людини [11, с. 15]. Ці підходи і відповідні визначення верховенства права можна назвати нормативними, тобто вони пояснюють, які вимоги або стандарти мають бути втілені у правовій системі держави, щоб остання вважалася такою, що відповідає верховенству права.

Економістам складно покласти таке розуміння в основу своїх теоретичних і прикладних досліджень, адже воно не дає відповіді на запитання, що обмеження державної влади і права людини означають для економічного розвитку та економічних відносин між різними суб'єктами. Як уже зазначалося, інтуїтивно можна припустити, що вони впливають позитивно, адже більшість країн, де державна влада належним чином обмежена, а права людини гарантовані, є економічно розвиненими. Просте і впливове пояснення логіки цього феномену на ранньому етапі виникнення державності надав М. Олсон, запропонувавши концепцію держави як «осілого бандита». На думку Олсона, перші держави починали утворюватися, коли носії військової сили (по суті, банди) переходили від кочового до осілого способу життя. Вони закріплювали за собою певну територію, забезпечували місцевим жителям, які виробляли матеріальні блага, захист від інших банд в обмін ренту (податки), тобто частину з матеріальних, які вироблялись. Для того, щоб стимулювати матеріальне виробництво, осілому бандиту було важливо запровадити певні правила, яких він дотримувався сам і змушував дотримуватися інших (заборона насильства, підтримка договорів тощо) [12, с. 170–175]. Так виникали перші механізми обмеження державної влади правом.

Проте, як уже зазначалося, це може означати, що економічний розвиток і верховенство права просто є двома корисними для суспільства явищами, які взаємодіють, але не утворюють єдиного феномену. Крім того, обмеження державної влади і стан захисту права людини є прихованими показниками, їх можна виміряти, лише вимірюючи певні більш конкретні і прості показники, наявність яких свідчить про наявність верховенства права. Щоб це зробити, економічна наука, соціологія, юриспруденція мають напрацювати такі показники.

Є й ще одна концептуальна і більш складна проблема. Вона стосується ув'язування верховенства права з правами людини. Очевидно, що більшість країн за межами північноатлантичних ліберальних демократій (сюди ми від-

носимо країни ЄС, США, Канаду, а так само Австралію з Новою Зеландією, які відтворюють ту саму традицію) мають проблеми з верховенством права. Звичайно, є винятки, які одразу спадають на думку (Японія, Південна Корея, Сінгапур, окремі країни Латинської Америки). Однак і в цих країнах, по-перше, утвердження верховенства права, зокрема, і прав людини, пов'язується з їхньою (країн) вестернізацією, а по-друге, сприйняття прав людини є іноді доволі далеким від західного. Приміром, третій розділ Конституції Японії має назву «Права і обов'язки [японського] народу» [13]. З такої назви можна припустити, що носієм прав у цьому випадку виступає народ. Кожен отримує свої права (і обов'язки, що важливо, адже пов'язування цих явищ не є поширеним у європейському конституціоналізмі) в силу своєї належності до японського народу, тобто членства у дуже гомогенному японському суспільстві. Натомість студентів європейських правничих шкіл у курсах теорії і філософії права, конституційного права, права прав людини навчають тому, що права людини належать індивідові, а не спільноті, і пов'язані лише зі статусом індивіда як людської істоти, а не його приналежністю до певної держави, етнічної, релігійної, соціальної чи будь-якої іншої групи [14, с. 297–299]. З цих же позицій виходить і міжнародне право прав людини, починаючи, принаймні, із Загальної декларації прав людини [15].

Крім того, включаючи права людини до концепції верховенства права ми нашттовхнемося на проблему країн з відносно високим рівнем економічного розвитку і водночас низьким рівнем захисту прав людини, коли права людини визнаються не у повному обсязі, або не за всіма людьми, або не в однаковій мірі. Йдеться не лише про країни «ресурсного прокляття» (наприклад, «нафтові» держави Близького Сходу), які досить легко критикувати, посилаючись на те, що там неефективність економічної системи, компенсована дешевою сировиною, йде поруч із проблемами верховенства права і правами людини. Набагато складніше у цій ситуації пояснити феномен Китаю, де відносно високий рівень законності, правової визначеності, розумності правового регулювання у сфері економіки поєднується з ігноруванням чи брутальними порушеннями політичних прав, свободи слова, релігійної свободи тощо. Приміром, індекс релігійної свободи у Китаї за даними World Justice Project становить 0,3 [16] (де 0 – найменше значення, а 1 – найбільше), водночас країна має другий за розміром у світі показник номінального ВВП, що у 2017 р. зріс на 6,3%. Ще складніше буде пояснити феномен Сінгапуру, де так само надзвичайно високий рівень життя, повага до бізнесу, інноваційність економіки, простота початку бізнесу поєднуються з обмеженням політичних прав і брутальною системою кримінального права.

З урахуванням цього, ми погоджуємося з П. Гаудером, М. Крігером та іншими фахівцями, які схильні розуміти верховенство права саме як набір

інститутів чи практик, які обмежують державну владу [5, с. 24–27; 17, с. 323–329]. В окремих випадках (як у Європі чи Північній Америці) критерієм і головним джерелом обмеження є права людини, в інших випадках (країни Сходу) природа обмеження може бути іншою (наприклад, джерелом обмеження може бути релігія). Для вимірювання верховенства права це, зокрема, означатиме, що останнє має бути виражене у показниках, які безпосередньо пов'язані з обмеженням державної влади. П. Гаудер також зазначає, що у цьому випадку має йтися про «інституційну незалежність», тобто відсутність а пріорі необхідних для верховенства права інститутів. Наприклад, право власності може бути гарантоване централізованою державною судовою системою (як це має місце у західних країнах), а може, і місцевими неформальними арбітрами, якщо останні є більш ефективними в умовах, коли державні суди корумповані [5, с. 172–175]. Так само від свавільного ухвалення парламентом законів про експропріацію або про ретроактивний перегляд гарантій, наданих державою іноземним інвесторам, може убезпечувати обов'язковий судовий нагляд, закріплена у писаній конституції система стримувань і протипаг між різними гілками влади, конституційні суди (як у США чи Німеччині), а може і конституційний звичай і особлива правова культура, як це має місце у Сполученому Королівстві, де влада Парламенту й досі формально нічим не обмежена, але неформально стримується конституційним звичаєм і до певної міри міжнародно-правовими зобов'язаннями [5, с. 120–128].

Другою проблемою конвенційного розуміння верховенства права є те, що з нього «випадає» важливий аспект недержавної влади. Чи підлягає вона обмеженню? У сучасному світі влада транснаціональних корпорацій (ТНК) може бути зіставною з владою держав, принаймні щодо впливу ТНК на економіку конкретної країни. Для прикладу можна уявити економічний і соціальний ефект (зниження податкових надходжень, зменшення робочих місць, негативний сигнал для інших інвесторів тощо) від закриття підприємства, яке входить до певної ТНК. Крім того, світові економічні гіганти, не маючи формальної, публічної влади, впливають на екологічну ситуацію в країнах, де вони діють. Свого часу значного розголосу набула ситуація навколо конфлікту нігерійського племені Огоні і корпорації Shell. Остання отримала від уряду Нігерії право на видобуток нафти на території, де мешкало плем'я Огоні. Видобуток супроводжувався суттєвою шкодою навколишньому середовищу і призвів до різкого погіршення умов життя племені, про що заявляли різні правозахисні організації, включаючи Amnesty International [18]. Іншим прикладом є численні скандали, які спалахують навколо значної різниці в умовах оплати і безпеки праці, що їх ТНК пропонують для своїх робітників у різних країнах. Усе це дозволяє стверджувати, що потенційна влада економічних суб'єктів може бути зіставною з державною владою, а негативні на-

слідки від її використання за своїм ефектом можуть наближатися до наслідків системного державного свавілля. І немає значення, чи підтримує держава таке свавілля з боку ТНК чи інших роботодавців, чи вона просто слабка, щоб обмежувати цю владу.

Варто також врахувати, що, як блискуче проілюстрував Р. Елліксон у своїй класичній роботі «Порядок без права. Як сусіди залагоджують спори», державне правове регулювання охоплює далеко не всі сфери людських (зокрема, й економічних) відносин [19]. Існує чимало ситуацій, в якій люди воліють вибудувувати власні правила, які можуть суперечити формальному праву. Один із прикладів Елліксона – відшкодування шкоди в окрузі Шапта, штат Каліфорнія, США, де вчений проводив польові дослідження. Зокрема, він виявив, що у випадку завдання шкоди сусідом постраждалий воліє не звертатися до суду, розраховуючи, що ця шкода буде приблизно компенсована кривдником у майбутньому (або вже була ним компенсована у минулому) за рахунок зустрічних послуг чи поступок [19, с. 178]. У незахідних суспільствах таких прикладів набагато більше. Місцеві лідери, суди старійшин, релігійна влада здатні бути вагомим джерелом регламентування життя людини і спільноти. В одних випадках виконання таких правил чи звичаїв може бути добровільним, а в других – спиратися на примус чи навіть насильство. Здатність держави попереджати цей примус є характеристикою верховенства права.

У зв'язку з наведеним варто вести мову про «горизонтальний вимір» верховенства права, тобто те, наскільки унормована влада недержавних суб'єктів і наскільки лімітоване їхнє свавілля. Способи лімітування можуть бути різними. У західних країнах, як уже зазначалося, головним критерієм є права людини, і тому зараз все більшої популярності набуває концепція «горизонтального виміру» прав людини, коли останні імпліцитно присутні у різних економічних відносинах (бізнес, праця, контракти) між приватними суб'єктами (наприклад, у вигляді заборони дискримінації при прийомі на роботу і, що навіть важливіше, під час виконання працівником трудових обов'язків або у вигляді заборони дискримінації при здаванні житла в оренду), а критерій фундаментальних прав має бути складовою юридичного аналізу справи суддею, навіть коли йдеться про спори приватноправового характеру.

Нарешті, третє питання, яке ми хотіли розглянути у цій статті, чи є показники розвитку ринкової економіки складовою вимірювання верховенства права. Серед фахівців з просування верховенства права набула впливу школа під назвою «Вашингтонський консенсус». Цим терміном зазвичай, позначають набір з 10 економічних рекомендацій, які мають використовувати країни, що розвиваються, для покращення свого становища. Ці рекомендації (які насправді набувають майже обов'язкового характеру) використовуються Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та іншими інститутами, зо-

крема, як орієнтири для посилення верховенства права у країні, якій надається допомога. Вашингтонський консенсус включає: фіскальну дисципліну, спрямованість державних витрат, передусім на охорону здоров'я, освіту й інфраструктуру, зниження податків, лібералізація фінансових ринків, вільний обмінний курс національної валюти, лібералізація зовнішньої торгівлі, скорочення обмежень на іноземні інвестиції, приватизація, дерегуляції економіки, захист прав власності [20].

На нашу думку, у такому вигляді рекомендації Вашингтонського консенсусу не слід розглядати як складову верховенства права. Річ навіть не в тім, що принаймні деякі з цих пунктів наражаються на критику відомих економістів (для прикладу можна пригадати роботу Еріка Райнерта [21]), але в тому, що більшість із цих показників не мають стосунку до обмеження державної чи недержавної влади. У цьому сенсі можна говорити про (можливий) емпіричний зв'язок між верховенством права і розвитком ринкової економіки, зокрема про те, що у багатьох країнах верховенство права сприяє зміцненню економічного зростання (і такі дослідження існують [5, с. 184–188]), але не про те, що приватизація чи лібералізація торгівлі може виступати показниками верховенства права. Верховенство права унеможливає свавілля держави і впливових недержавних агентів. Це має економічний зміст (наприклад, захист права власності є проявом такого обмеження), але верховенство права саме по собі не має на меті розбудову ринкової економіки і може існувати без неї (інша справа, що таке суспільство, швидше за все, буде бідним).

Висновки. Основними висновками статті є такі. По-перше, для потреб дослідження зв'язків між економікою і верховенством права останнє має розумітися як технологія обмеження державної і, у деяких випадках, недержавної влади. По-друге, верховенство права має вертикальний вимір (обмеження сваволі держави та її представників) та горизонтальний вимір (обмеження впливових носіїв недержавної влади, зокрема, бізнесу). По-третє, зв'язки між верховенством права й економічним розвитком потребують подальшого емпіричного дослідження, але в будь-якому випадку при вимірюванні верховенства права не варто використовувати показники, пов'язані з розвитком ринкової економіки (зокрема ті, що становлять «Вашингтонський консенсус»), оскільки вони є нерелевантними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вовк І. А. Економічна поведінка і правове регулювання (на прикладі інституту інтелектуальної власності). *Економічна теорія та право*. 2014. № 4(19). С. 18–29.
2. Вовк І. А. Економічні аспекти демократії. *Економічна теорія та право*. 2016. № 4(27). С. 87–96.

3. Вовк Д. О., Єфіменко І. А. Економіка і право: проблеми розуміння співвідношення. *Економічна теорія та право*. 2011. №2(5). С. 135–146.
4. EU, European Union. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT> (дата звернення 10.08.2018).
5. Gowder P. *Rule of Law in the Real World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. P. 276.
6. Вовк Д. Проблеми визначення і дії принципу верховенства права в Україні. *Право України*. 2003. №11. С. 127–130.
7. Лученко Д. В. Механізм оскарження в адміністративному праві: теоретичні і прикладні аспекти: монографія. Харків: Право, 2017. 440 с.
8. Погребняк С. П. Принципи права (загальнотеоретичне дослідження): монографія. Харків: Право, 2008. 224 с.
9. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. Київ: Віпол, 2001. 302 с.
10. Waldron Jeremy. Is the Rule of Law an Essentially Contested Concept (in Florida)? *Law and Philosophy*. Vol. 21. №. 2. P. 137–64.
11. Tamanaha, Brian Z. *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*. New York: Cambridge University Press, 2004. P. 190.
12. Олсон М. Диктатура, демократия и развитие. *Экономическая политика*. 2010. №1. С. 167–183.
13. Constitution of Japan. 1946. URL: https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html (дата звернення: 10.08.2018).
14. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2013. 368 с.
15. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 10.08.2018).
16. World Justice Project. WJR Rule of Law Index 2017–2018. URL: <https://worldjusticeproject.org/our-work/wjp-rule-law-index/wjp-rule-law-index-2017-2018> (дата звернення: 10.08.2018).
17. Крігер М. Чому верховенство права є надто важливим, щоб лишати його юристам. *Філософія права і загальна теорія права*. 2014. №1–2. С. 323–341.
18. Причастна ли Shell к убийствам? (редакционная статья). URL: <https://amnesty.org.ru/ru/2017-11-28-shell/> (дата звернення: 10.08.2018).
19. Элликсон Р. Ч. Порядок без права. Как соседи улаживают споры. Москва: Институт Гайдара, 2017. 520 с.
20. Williamson John. A Short History of the Washington Consensus. *Law and Business Review of the Americas*. Vol. 15. Issue 1. P. 7–26.
21. Райнерт Е. Як багаті країни стали багатими і чому бідні країни лишаються бідними. Київ: Темпора, 2015. 444 с.

REFERENCES

1. Vovk, I. (2014). *Ekonomichna povedinka i pravove rehuliuвання (na prykladi instytutu intelektualnoi vlasnosti)* [Economic Behavior and Legal Regulation: Intellectual

- Property Example]. *Ekonomichna teoriya ta pravo – Economic Theory and Law*, 4, 18–29 [in Ukrainian].
2. Vovk, I. (2016). Ekonomichni aspekty demokratsii [Economic Aspects of Democracy]. *Ekonomichna teoriya ta pravo – Economic Theory and Law*, 4, 87–96 [in Ukrainian].
 3. Vovk, D., & Yefimenko, I. (2011). Ekonomika i pravo: problemy rozuminnia spivvidnoshennia [Economics and Law: Understanding Correlation]. *Ekonomichna teoriya ta pravo – Economic Theory and Law*, 2, 135–146 [in Ukrainian].
 4. EU, European Union (2012). *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT>.
 5. Gowder, P. (2016). *Rule of Law in the Real World*. New York: Cambridge University Press, 2016.
 6. Vovk, D. (2003). Problemy vyznachennia i dii pryntsyphu verkhovenstva prava v Ukraini [Problems of Notion and Legal Force of the Principle of Law in Ukraine]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 11, 127–130 [in Ukrainian].
 7. Luchenko, D. (2017). *Mekhanizm oskarzhennia v administratyvnomu pravi: teoretychni i prykladni aspekty [Mechanism of Appealing in Administrative Law: Theoretical and Practical Aspects]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
 8. Pohrebniak, S. (2008). *Pryntsypy prava: zahalnoteoretychna kharakterystyka [Principles of Law: General Account]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
 9. Shevchuk, S. (2001). *Osnovy konstytutsiinoi yurysprudentsii [Basics of Constitutional Jurisprudence]*. Kyiv: Vipol [in Ukrainian].
 10. Waldron, J. (2002). Is the Rule of Law an Essentially Contested Concept (in Florida)? *Law and Philosophy*, 21, 137–64.
 11. Tamanaha, B. Z. (2004). *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*. New York: Cambridge University Press.
 12. Olson, M. (2010). Diktatura, demokratsiya i razvitie [Dictatorship, Democracy and Development]. *Ekonomicheskaya politika – Economic Politics*, 1, 167–183 [in Russian].
 13. *Constitution of Japan 1946* (1946, November 3). Retrieved from https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html.
 14. Petryshyn, O. (Ed.). (2013). *Teoriya derzhavy i prava: Pidruchnyk [Theory of State and law: Textbook]*. Kharkiv, Pravo [in Ukrainian].
 15. *Zahalna Deklaratsiia Prav Liudyny [Universal Declaration of Human Rights] 1948* (1948, December 10). Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 [in Ukrainian].
 16. World Justice Project (2018). *WJR Rule of Law Index 2017–2018*. Retrieved from <https://worldjusticeproject.org/our-work/wjp-rule-law-index/wjp-rule-law-index-2017–2018>.
 17. Krieger, M. (2014). Chomu verkhovenstvo prava ye nadto vazhlyvym, shchob lyshaty yoho yurystam [Why Rule of Law is too Important to Be Left to Lawyers]. *Filosofiya prava i zagalna teoriya prava – Philosophy of Law and General Theory of Law*, 1–2, 323–341 [in Ukrainian].
 18. Amnesty International (2017, November 28). *Prichastna li Shell k ubiystvam? [Was Shell Involved in Killings?]*. Retrieved from <https://amnesty.org.ru/ru/2017-11-28-shell/> [in Russian].

19. Ellicson, R. (2017). *Poryadok bez prava. Kak sosedi ulazhivaiut spory [Order without Law: How Neighbors Settle Disputes]*. Moscow: Institut Gaydara [in Russian].
20. Williamson, J. (2009). A Short History of the Washington Consensus. *Law and Business Review of the Americas*, 15, 7–26.
21. Reinert, E. (2015). *Yak bagati krainy staly bagatymy i yak bidni krainy lyshaiutsya bidnymy [How Rich Countries Got Rich and Why Poor Countries Stay Poor]*. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.08.2018 р.

Стаття пройшла рецензування 10.09.2018 р.

Стаття рекомендована до опублікування 15.09.2018 р.

И. А. ВОВК

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА И ЭКОНОМИКА: ПОИСК ВЗАИМОСВЯЗЕЙ

В статье автор рассматривает вопросы соотношения верховенства права и экономики. Исследуется конвенционное для юридической и политической наук нормативное понимание верховенства права как состояния государства, при котором ограничен государственный произвол и обеспечены права человека, в аспекте задач экономических исследований и измерения верховенства права. Доказывается, что верховенство права должно охватывать и институты ограничения власти влиятельных негосударственных субъектов, в том числе и носителей экономической власти. При этом автор показывает, что попытки использовать механизмы развития рыночной экономики как показатели верховенства права (например, опыт «Вашингтонского консенсуса») являются необоснованными.

Ключевые слова: экономика, право, верховенство права, государственная власть, экономическая власть, экономические отношения.

I. A. VOVK

Ph.D. (Economics), Associate Professor of the Department of Economic Theory at the Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

THE RULE OF LAW AND ECONOMY: THE STUDY OF A RELATIONSHIP

Problem setting. The article considers aspects of the correlation between the economy and rule of law. In numerous scientific papers, the rule of law is related to economic

development whereas absence of the rule of law is concerned with stagnation and the decline. Many scientists measure the rule of law, using economic as well as economic and legal indicators (property right protection, the influence of corruption on business, costs of a business related to illicit activity, etc.). Simultaneously, there is no general conception for such views, namely understanding the correlation of the law and economy. Particularly, this conception does not take into account peculiarities of countries, where economic development is accompanied by violation of requirements, which are traditionally related to the rule of law.

Resent research and publications analysis. It is worth mentioning that T. Allan, T. Bingham, D. Vovk, J. Waldron, P. Gowder, M. Koziubra, M. Krygier, D. Luchenko, S. Maksymov, O. Petryshyn, S. Pohrebniak, and B. Tamanaha have significantly contributed to research of the issue considered in this article. In addition, the author has taken notice of scientific papers written by H. Beckera, F. Hayek, O. Hrytsenko, R. Ellickson, M. Olson, and R. Posner. These scientists conduct an economic analysis of law and the rule of law.

Paper objective. The article aims at examining the economic essence of the conception of the rule of law, particularly in the context of application of economic indicators in measurement of the rule of law. The author considers three groups of questions: (1) does conventional understanding the rule of law as restriction of the state power and guaranteeing human rights meet requirements of studying relations between the rule of law and economy?; (2) should measurement of the rule of law also encompass the non-governmental power, particularly the influence of activities of transnational corporations?; (3) do indicators of market economy development become components of the notion and, correspondingly, measurement of the rule of law?

Paper main body. In the main body of the article, the author researches normative understanding the rule of law (being conventional for jurisprudence and political science) as the state of a country, which restrict arbitrary exercise of power by the state and ensures human rights, in the context of needs of economic research and measurement of the rule of law. The author proves that the rule of law should encompass institutions restricting the power of influential non-governmental agencies, particularly bearers of economic power. The author proposes own view of a relationship between the rule of law and economic development as interrelated but not equivalent phenomena and processes. The author analyses the Washington Consensus School in the context of expediency of applying its recommendations on enhancing the state of the economy of developing countries for measurement of the rule of law.

Conclusions of the research. There are some conclusions of the article. Firstly, in order to research relationships between the economy and rule of law, the latter should be defined as technology of restriction of the government and, in some cases, non-governmental power. Secondly, there are vertical (restriction of arbitrary exercise of power by the state) and horizontal (restriction of influential bearers of the non-governmental power, particularly business) dimensions of the rule of law. Thirdly, relationships between the rule

of law and economic development require further empirical research. Nevertheless, researchers should not use indicators related to market economy development (namely those suggested by the Washington Consensus) because they are irrelevant.

Short Abstract the article

The author considers issues of the correlation between the rule of law and economy. The article researches normative understanding the rule of law (being conventional for jurisprudence and political science) as the state of a country, which restrict arbitrary exercise of power by the state and ensures human rights, in the context of needs of economic research and measurement of the rule of law. The author proves that the rule of law should encompass institutions restricting the power of influential non-governmental agencies, particularly bearers of economic power. To accomplish aims of the article, the author indicates vertical and horizontal dimensions of the rule of law. The author proposes own view of a relationship between the rule of law and economic development as interrelated but not equivalent phenomena and processes. In addition, the author emphasizes that attempts oriented towards inclusion of mechanisms of market economy development into the conception of the rule of law (e.g. the Washington Consensus) are unsubstantiated.

Key words: economy, law, the rule of law, governmental power, economic power, economic relations.

Article details:

Received: 14 August 2018

Revised: 10 September 2018

Accepted: 15 September 2018